

Марина Сергіївна Вороніна

*канд. іст. наук., доц. кафедри всесвітньої історії,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди*

УКРАЇНСЬКІ БІЛЬШОВИЧКИ ЧИ БІЛЬШОВИЧКИ НА УКРАЇНІ 1900-1920-ті роки?

Досліджуючи жінок і більшовизм у 1900-1920-х роках на українських теренах основним формальним питанням є національна ідентифікація більшовичок у заданих географічних рамках. За яким принципом відбирати «об'єкт»: національність, етнічна самоідентичність, місце народження, місце політичної діяльності? У кінцевому результаті нижня часова межа прагне до заснування РСДРП і виявляється, що єдині маркери, які їх об'єднують – це стать і лояльність до більшовиків (неможна навіть казати про партійність, бо ті, хто вижив у військових вирахах іноді тільки напередодні партійної чистки офіційно вступили до партії). Жінки були присутні в усіх політичних силах, утім чітку українофільську позицію на більш-менш знакових посадах займала, за великим рахунком, лише полька Харитина Пекарчук (Тіна Книщенко/Ізбицька), та ж Маруся (Олександра Тимофіївна) Соколовська й подібні їй все ж таки належали до самооборони. А от більшовицький каркас на маргінесі будували кризові менеджерки в підпіллі як царському, так і під час постійних змін влади після Лютневої революції. І виникає питання: чому більшовики змогли «використати» жіночий потенціал, український визвольний рух ні?

Когорта свідомих українок серед громадських діячів другої половини XIX ст. широко відома, а головне малочисельна: графиня Єлизавета Іванівна Милорадович (/Скоропадська 1832-1890) з Чернігівщини й Полтавщини, Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач/ Драгоманова 1849-1930) з Полтавщини, Софія Федорівна Русова (/Ліндфорс 1856-1940) з Чернігівщини – при цьому,

безперечно, емансиповані, але кожна по-своєму. Географія наступних поколінь буде такою самою, тільки от уже з «клеймом фемінізму», оскільки в Російській імперії на загально-державному рівні виборчих прав ніхто не мав, то й феміністичний рух тут почався із виборювання права жіноцтва на вищу освіту. Це покоління їх матерів із привілейованих страт мали в активі інститути шляхетних панянок – а вони вже прагнули більш маскуліної освіти, втім у межах імперії на початку це могли бути лише Петербурзькі вищі жіночі Бестужевські курси, також у їх біографіях починають з'являтися арешти, ув'язнення (хоча С.Ф. Русова також мала такий досвід, а на курсах вона була навіть викладачкою). Утім їх громадську активність у деяких поглине родина, як це відбулося з «громадівкою» Вірою Устимівною Коцюбинською (/Дейша 1863-1921). Але є цікавий нюанс з її дівочій біографії: «У Чернігові з 1892 року існувала нелегальна революційна організація [марксистського спрямування], до якої входили семінаристи, студенти, дрібні службовці, а одним з найбільш серйозних і діяльних членів цього гуртка була, за висновками жандармів Дейша.» [1], а от після заміжжя тільки на допоміжних ролях. В результаті, забігаючи наперед, всі четверо дітей більшови(ч)ки.

Серед перших активістів Революційної української партії (РУП) в Ніжині діяла К. Чайківська, і коли більшість членів була заарештована, саме вона відіграла значну роль у відновленні в 1902-1903 рр. організації [12, с. 45,49]. Тоді ж було покладено початок цілком загальноукраїнській тенденції: у керма «Вільної громади на Чернігівщині» знову з'явилися чоловіки, але як зазначає дослідник Сергій Наумов: «Взагалі жінки серед місцевого активу були представлені значно помітніше, ніж у інших організаціях: крім названих [К. Чайківська, М. Білякова, Н. Шумницька] О. Корольова, О. Наркевич та ін.» [12, с. 56,57]. Тим не менше, немає відомостей про жіночу присутність на II «невідбутому» з'їзді РУП в 1904 році, що яскраво свідчить про витіснення жіноцтва, і що їх не оцінили. Із дослідження С. Наумова можна побачити, що в наступні роки: по-перше, в губернії найпізніше з'являються аналоги загальноросійських партій, які характеризувалися переважно молодим складом,

УПСР та УСДРП, до того ж «більшість повітових організацій [останньої] до середини 1907 р. припинила своє існування», а жіноча присутність була надто мінімальна або сумнівна (приміром, О. Андрієвську та О. Камінську жандарми не лише зараховували до УПСР, а й до її керівництва в 1906-1907, проте інших підтверджень їх членства немає). У Юнацькій спілці дівчата особливо не були помічені, решта українських політичних партій узагалі не відрізнялись особливою активністю [12, с.181,182, 195,213; 8, с.9]. Цілком можливо, що справа або в гендерних стереотипах чоловіків у національному русі, або в уже згадуваному від'їзді найбільш активної частини жіноцтва Сіверщини до Санкт-Петербургу, або ці два чинника взаємопов'язані.

Харизматичність, мабуть, була найнеобхіднішим елементом у політичній агітації, тим більше нелегальній, за великим рахунком вона стирала кордони, звісно, якщо національна сегрегація не була першочерговою. Як зазначав Віктор Андрієвський, щодо 1901 р. на Полтавщині: семінаристи, в тому числі й Симон Петлюра, запропонували не лише об'єднати українофільські Громади гімназії та семінарії, а й організувати подібні громади серед учнів полтавської реальної школи та серед учениць Маріїнської гімназії. «З гімназистками Маріїнської гімназії я мав знайомства, але серед них не могли ми поширити наших ідей з тої самої причини [як і серед учнів реальної школи]: їх симпатії були на боці Курдюмова [учень реального училища, майбутній член РСДРП(м)], що імпував їм своєю показною ерудицією і власною особою, бо він був гарний на вроду і знав, як обходитись з паннами.»[1, с. 110].

Перше, що зазвичай роблять дослідники історії фемінізму шукають, коли вперше та чи інша політична організація виступила, висловилася, зазначила в листівці, а в ідеалі зробила однією з вимог у конкретному ультиматумі та вписала пунктом у програму партії «виборче право для жінок». З позитивної точки зору просто немає такого поля дослідження. Коли в Харкові «Українська Студентська Громада», до якої входили й студентки, курсистки, спромоглася, як згадував Юрій Коллард на «національно-політичне “credo” поволі вироблялося, світогляд наш накреслювався й нарешті вилився в такій напів-

програмовій формі», то там не було жодного натяку на рівність статей. На жодному партійному з'їзді з представників «Вільних Громад» (приміром, Київ 1902р. жодної представниці жіночої статі)[7, с. 50-51, 114]. Це в той час, коли організація, в акціях якої вони брали участь, «Харківська Союзна Рада Революційних Студентів» в листопаді 1903 р. розповсюдила листівку, де «...7) право жінок на працю та вищу освіту; 8) зрівняння прав національностей»[16]

Але згодом виявилось, що УНП (1903-1907) у Східному форпості Першої Хвилі фемінізму проявила себе ще патріархальніше: «Своє політичне „вірую” партія УНП висловила в оцих 10 заповідях: II. Усі люди твої брати... IV. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів... X. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами»[7, с.125-126]. Тобто окрім «Берегиня-стайл» нічого не запропонували у Києві, Харкові та інших містах, де їх родички та знайомі прагнули відкриття Вищих жіночих курсів, а в 1905 р. вони навіть стали студентками того самого Харківського університету, активна більшість студентства якого організувала в 1907 р. «...сходку для протесту проти розпорядження Шварца. Він надумав вигнати з університетів дівчат-студенток, які були прийняті в 1905 р. і пройшли вже половину університетського курсу. Справедлива боротьба розумних студентів з дурним міністром закінчилася компромісом: студенткам дозволили закінчити курс, але в подальшому доступ дівчатам до університетів був закритий. Його відкрив вже під час війни ліберальний міністр граф Ігнат'єв.»[13] Чи саме студіювати науку на рівних і стало неприйнятним навіть маргіналізувало – тільки от вищу жіночу освіту вже було не спинити.

Тим часом Харківське відділення Союзу Рівноправ'я Жінок (СРЖ) було засновано ще у травні 1904 р. членкинями Харківського Товариства взаємодопомоги працюючих жінок (далі ХТВПЖ) (найдієвішою та найвпливовішою жіночою організацією губернії, що розпочала свою діяльність у грудні 1902 р.)[15, с. 278-298]. У 1905 р. регіональне відділення налічувало вже 120 осіб у своєму складі[3]. ХТВПЖ – до 1000 осіб у тому числі:

Олександра Єфименко (перша жінка професор – щодо гендеру та національності якої теж були претензії у «батьків-засновників»), яка в 1905-1907 роках очолювала Товариство, про яку Ю. Коллард, як і про інших професорів-українців казав: «Всі ці старі українці й українофіли не шукали об'єднання з студентством, держалися осторонь, та були «благонадежними малоросами», родичка іншого [М.Ф. Сумцова] А.М. Сумцова [15], Х.Д. Алчевська (легендарний педагог із світовим ім'ям), Х.О. Алчевська (українська поетеса й педагог) , яка була присутня на відкритті пам'ятника Котляревському в 1903 р. разом із О.Я. Єфименко [4, с.43]. Усе це жінки з, безперечно, активною громадською позицією та українофільською, але не підійшли...

У бурхливому 1917 році відбулося ще одне «протистояння» і збіг навряд чи свідомий, але тим не менше. У понеділок 26 (13) березня, на своєму засіданні Українська Центральна Рада ухвалила у найближчу неділю, тобто 1 квітня (19 березня) провести українську маніфестацію у Києві [17]. На цей же день була запланована всеросійська акція щодо жіночих виборчих прав [2, с. 28-38], про яку було заздалегідь попереджено всіх міністрів Тимчасового Уряду, голову Державної Думи, Петроградський Виконавчий Комітет Ради Робітничих та Солдатських Депутатів, задіяні ЗМІ і, яка зрештою виявилась успішною: 1 квітня (19 березня) жіноцтво колишньої Російської імперії отримало виборчі права! [5]. А в Києві чомусь не помітили: ні в керівництві новоствореної Центральної Ради, ні самі жінки. Одна справа спогади гімназистки, членки осередку середньошкільників Хариті Кононенко (але, все ж таки, небога та вихованка Валерії О'коннор-Вілінської, яка була дотична до харківської громадської діяльності та одна із засновниць Центральної Ради, представниця соціал-демократії із 8 квітня 1917 р.[14, с. 105-109]). Інша – курсистки Томари Петрів [8, с. 102-105, 105-107], проте вони були ідентичні, романтично-українські. Але могла бути хоча б жіноча колона, бо, як мінімум, виходить, що свідомі українки не планували брати активну участь у виборах до Установчих Зборів і, відповідно в досягненні іншого статусу для України.

Так, радянські й уряд, і регіональні утворення в 1917-18 були декоративні, але вони були у витоків, як це не парадоксально, нашої державності. Відкрито заперечуючи «право націй на самовизначення» Євгенія Бош все ж таки втілювала ідеї Володимира Леніна в, так званому, Південно-Західному краї, як голова окружного та обласного комітетів РСДРП(б) із 17(30) квітня, як міністерка внутрішніх справ із 17(30) грудня 1917 року та фактична керівниця уряду. 8-9 вересня 1918 р. в Орлі відбувся пленум ЦК КП(б)У, який увільнив Григорія П'ятакова від обов'язків секретаря ЦК КП(б)У, запропонувавши Серафимі Гопнер виконувати обов'язки секретаря [11, с. 9]. протягом року дві найголовніші посади в республіці займають жінки...Як зазначив Андрій Здоров: «Порівнюючи Євгенію Бош із пізнішими більшовицькими керівниками України, можна відзначити, як спільні так і відмінні риси. На відміну від наступних лідерів радянської України, вона не була надіслана чи призначена ЦК РСДРП(б) – ЦК РКП(б) – ЦК ВКП(б) – ЦК КПРС, а була обрана лідером саме місцевими більшовиками. Навіть Микола Скрипник, наступник Євгенії Бош на посаді керівника Народного Секретаріату, прибув в Україну наприкінці грудня 1917 р. (старого стилю) із мандатом ЦК РСДРП(б).» [6]

Тому, як був запит на Україну, так само і на Фемінізм – і, зрештою, перемогли прагматики, які пішли на компроміс, дотримуючись його усі 20-ті роки ХХ століття.

Література:

1. Андрієвський В. Три громади. Спогади з 1885-1917 рр. (Львів. 1938. Видавець Іван Тиктор. Ч.1-110 http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=12055 История Полтавы (Сайт Бориса Тристанова) Переглянуто 5.01.2019.
2. Вороніна М.С. 101-ша річниця виборчих прав для жінок на Слобожанщині. STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2018» (Харків, ХНТУСГ, 30 березня 2018 р.). – Харків, 2018. – 180 с. С. 28-38.

3. Государственный архив Российской Федерации(ГАРФ), ф. 516, оп. 1, д.21, Союз равноправия женщин. 1905-1907 <https://libinfo.org/index/index.php?id=583> с. 177
4. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки) (Накладом видавничої спілки "Тризуб". Вінніпег, Манітоба. 1949),43.
5. Закута О., Как в революционное время Всероссийская Лига равноправия женщин добивалась избирательных прав для женщин (Петроград: Типография А.Г.Сыркина, 1917).
6. Здоров А. Євгенія Бош: парадокси національного нігілізму. 2019 <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2660-andrij-zdorov-evgeniya-bosh-paradoksi-natsionalnogo-nigilizmu> Переглянуто 11.08.2020.
7. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів: 1897-1906. Українська Студентська Громада в Харкові і Революційна Українська Партія (РУП) (Срібна сурма, Торонто, 1972. Printed by Kiev Printers Ltd., 860 Richmond St. West, Toronto, Ont., Canada.) 50-51, 114
8. Кононенко х «Дві маніфістації»; Петрів Т. «Весна 1917 року у Києві», в Жінки у визвольній війні. Історії, біографії, спогади. 1917 – 1930. (К.: Видавництво Марка Мельника, Історичний клуб «Холодний Яр», 2020), 102-105, 105-107.
9. Коцюбинська В. Громадська діяльність Віри Устимівни Коцюбинської-Дейші. Участь визначних жінок у чернігівській «Громаді». https://www.gorod.cn.ua/city_795.html Переглянуто 1.08.2020.
- 10.Кривобок О.П. Діяльність політичних партій та організацій на півночі Лівобережної України у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук (К., 2009)9.
- 11.Нариси історії комуністичної партії України. (К.: вид-во політичної літератури України, 1964) 244.
- 12.Наумов С.О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. ХІХ ст. – лютий 1917 р.) (Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2006)45, 49.

- 13.Пушкарёв С.В. Воспоминания историка 1905 — 1945. (Посев, 1999(Библиотечка россиеведения №3. Журнал «Посев», специальный выпуск за 1999 г.).<http://www.xxl3.ru/belie/pushkarev.htm> Переглянуто 8.03.2020.
- 14.Смоляр Л. «Місце жінки в історії: до біографії Валерії О'Коннор-Вілінської», Часопис «Етнічна історія народів Європи». Вип. № 11 (2001):105-109.
- 15.Устав Харьковского общества взаимного вспоможения трудящихся женщин за 1902-3-4-5-6 и 7 годы (Харьков:Т-во«Печатня С.П.Яковлева»,1905):278-298.
- 16.Центральний Державний історичний архів (ЦДА) Ф. 304. Оп. 1. Спр. 26 Арк 30 (Харківське охоронне відділення, м. Харків)
- 17.Юркова О. «Грушевський без калаш. Як на українську маніфестацію «весь Київ виступив»» Деловая столица. (2017) 31 марта.

УДК 338.48-52

Олександр Володимирович Воронянський
канд. іст. наук, проф., професор кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ОРГАНІЗОВАНИЙ СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ

ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Спортивний туризм сприяє періодичному переміщенню мільйонів людей по країнах і регіонах з метою взяти безпосередню участь в спортивних і видовищно-масових заходах, безпосередньо пов'язаних зі спортом. Така значна міграція має для економіки країни (або регіону) – організатору спортивного заходу величезне господарське значення.